

frank D'hanis

held

over moed in complexe tijden

Houtekiet
Antwerpen / Amsterdam

Inhoud

7	HOOFDSTUK 1
	Principieel tot de dood
7	Gewoon een complex kommetje chips
11	Een bang manneke
15	Vel tussen je rits
20	Niks riskeren
25	HOOFDSTUK 2
	Moderne krijgers - Over fysieke risico's
25	De blote maan
29	Een pot choco op je smoel
42	Je bent (g)een vechter
57	Op je kop krijgen
67	Geritualiseerd geweld
76	Grote zwetende kinderen
81	Gebroken tanden liegen niet
99	HOOFDSTUK 3
	Voor wie de klok luidt - Over sociale risico's
99	Een overweldigende stilte
118	Onderwijsinstellingen zijn geen fitnessclubs
128	Luchtkastelen en spiegelpaleizen
137	Manipulatie, charlatanerie en corporate branding
151	Heroïsche verbeelding

165	HOOFDSTUK 4
	Grote volgers, kleine leiders
168	De baron, de journalist en de romancier
179	Op de roltrap naar nergens
194	Ideologie en moed
203	De politicus als influencer
225	HOOFDSTUK 5
	Conclusie - Praten met racistische nonkels
233	Woorden, nee, hele zinnen van dank
235	Bibliografie
241	Noten

1

Principieel tot de dood

‘De fouten die ik heb gemaakt, bestaan niet meer. Maar de dingen die ik niet heb gedaan kan ik nooit ongedaan maken.’¹

— JONATHAN SAFRAN FOER

Gewoon een complex kommetje chips

Het vaderschap scheurde mijn eigengereide leven in tweeën. Na de geboorte van mijn kind was ik behalve voor mezelf – een individu dat zijn verlangens en wensen, voorkeuren, nukken, grillen en noden steeds centraal kon plaatsen – ook onvoorwaardelijk verantwoordelijk voor het bestaan van een ander wezen. Mijn baby was een doodnormaal kind, naakt en schreeuwend zoals we allemaal op de wereld komen. Maar wat in het algemeen bijna banaal is kan in een specifiek leven heel ingrijpend zijn, en ik wist dat niks voor mij ooit nog hetzelfde zou zijn.

Op een dag zo’n vijf jaar later kijk ik met mijn zoontje naar een scherm waarop voornamelijk mannen in gekleurde pakken door de lucht scheuren en allerlei projectielen naar andere mannen in gekleurde pakken schieten. Ik ben verzot op zijn niet door volwassen verwachtingen aangetaste uitspraken en vraag hem waarom hij eigenlijk zo houdt van al die reeksen met ‘man’ in de titel. Hij kijkt me verbaasd en ook een beetje streng aan, met een blik die ‘Wat

vraag je me nu weer, oen?’ uitdrukt, en hij zegt me met een verpletterende vanzelfsprekendheid: ‘Omdat het helden zijn.’

Helden, aldus mijn wijze jongen, die vechten tegen slechteriken. Helden zijn sterk, helden weten van wanten. ‘Hij moet sterk zijn,’ zong het eighties muziekicoon Bonnie Tyler, ‘en sneller dan het licht, en hij komt nog maar net uit het gevecht.’ De mannen die het voor haar schreven, werden in hun creativiteit eerder gedreven door Engelstalige rijmelarij dan door serieuze analyse, maar de boodschap die beklijft heeft een zekere legitimiteit: een held is iets buitengewoons. Het is een persoon naar wie we kunnen opkijken. Een held is een redder wiens komst de dingen beter maakt, iemand om van te leren, een voorbeeld.

Mijn zoon zal opgroeien in een ontzettend complexe wereld met intense, de hele globe overspannende problemen. We schopten het als mensheid, ondanks de vele grote, sterke figuren en de gigantische vooruitgang die de geschiedenis heeft voortgebracht, tot op het punt dat de aarde voor mensen veel moeilijker, zo niet volledig, onbewoonbaar dreigt te worden. Hoe zou mijn zoon in zo’n wereld nog naïef kunnen geloven in personen die door hun handelen alles beter maken?

Het is zonneklaar dat de ecologische en economische impasses die de mensheid treffen niet de verantwoordelijkheid van één iemand zijn, maar van het collectief. Anderzijds is het ook moeilijk te geloven dat er geen mensen zijn met een iets grotere verantwoordelijkheid, of in het slechtste geval zelfs schuld, voor de impasse dan anderen. Als ik naar mijn chips etend klein mannetje in zijn zeemvellen broekje kijk, zo gegrepen door zijn geliefde superhelden, dan kan ik hem natuurlijk geen enkele schuld aanwrijven. Als hij niet nog onschuldig is, een wezentje om zonder reserves van te houden en te koesteren, dan geldt dat voor niemand van ons. We moeten ons altijd bewust zijn van onze geschiedenis en erkennen wat zij die voor ons kwamen hebben gedaan, maar elke nieuwe ge-

neratie verdient op zijn minst de kans om het beter te doen. In een menselijk verleden gevuld met wreedheden en destructief gedrag, is de twijfel altijd een voordeel.

Het was op een zomerse dag in het Zuid-Franse Saint-Tropez dat Anne Dufourmantelle verdrong. De Franse filosofe van drieënvijftig jaar probeerde twee kinderen te redden van de verdrinkingsdood, kreeg een acute hartcrisis en ging zelf ten onder in het water. Ze besteedde een groot deel van haar professionele aandacht aan het prijzen van moed, die ze helaas al te weinig om zich heen zag. Zonder risico geen leven, of toch nauwelijks, dat was haar hypothese.

Ik zit knus op de sofa met een kommetje chips en een glaasje limonade met mijn zoontje en de virtueel aanwezige blitse helden, wanneer ik me probeer voor te stellen waar deze vrouw tijdens haar laatste momenten aan dacht. Flitste haar leven voor haar ogen voorbij, zoals het cliché in Hollywoodfilms wil? Was er een sereen moment waarop ze het einde accepteerde, of was er niks dan blinde doodsangst, een geestestoestand die vergelijkbaar is met die van de wanhopig klauwende antilope wanneer ze door een leeuw wordt gegrepen. Het zijn vragen waarop Dufourmantelle me geen antwoorden meer kan verschaffen.

Ik heb vandaag in de winkel voor peper- en zoutchips gekozen. Dat vond ik een dappere keuze, want ik heb vaak maagproblemen. Als een rasechte sofaheld vraag ik me af hoe moedig ik zelf zou zijn wanneer er zich een noodlottig tafereel voor mijn ogen begint af te spelen. Als het op heldendaden aankomt heb ik een vrij wisselvallig cv.

Toen ik tweeëntwintig was ging ik bijna dood aan een experimentele kuur tegen huisstofallergie. De dokter spoot al een hele tijd elke week allergenen in mijn arm, waarna die tot bodybuilderproporties zwol en ik een halfuur in de wachtkamer moest zitten om dan naar huis te gaan in de zekerheid dat mijn lichaam geen zware reactie zou hebben op het spul. Op een bepaald moment

ging het echter mis. Het is nog steeds niet duidelijk of dat kwam door een fout van de firma die het middel maakte of door mijn eigen lichaam, dat besloten had om eens goed dramatisch te reageren. Vijf minuten na de inspuiting lag ik heftig schokkend op de grond in de wachtkamer en piepte de dood over het kitscherige visaquarium met plastic kasteeltjes, waarvan mijn dokter dacht dat het uitmuntende smaak uitstraalde.

Het moderne leven is complex en zit vol met allerlei morele valkuilen. Zelfs als je ervoor kiest om volgens je principes te leven, zijn de keuzes die je moet maken niet altijd even makkelijk of eenduidig. Je vindt rechtvaardigheid belangrijk, maar rechtvaardigheid voor wie? Je familie? De mensen van je land? Iedereen op de wereld? Ook de dieren? Het lijkt alsof je bij elke handeling in deze globale tijden wel iemand moet verraden. Gaan shoppen of gewoon een zakje chips en een flesje limonade kopen is een mijnenveld als je moedig het juiste wil doen. De kans dat het zout op je chips in minder dan ideale arbeidsomstandigheden is verkregen, is niet onbestaande. En snackbedrijven staan natuurlijk niet bekend om hun overvloed aan respect voor de publieke gezondheid. Wil je met je gedrag zo'n instellingen dan steunen? Het zakje is waarschijnlijk gemaakt van niet-recycleerbare materialen, en als je niet oplet komt dat zo in de oceaan terecht. Soms wil je gewoon een zakje chips eten en je daar niet te veel vragen bij stellen, toch? De complexiteit van de alledaagse moraliteit werkt vaak een verblindende apathie in de hand, een gemakzucht op cognitief en emotioneel vlak. Deze vorm van zelfbescherming lijkt nodig om niet aan een voortdurend te zwaar beladen gemoed ten onder te gaan. Voor je het weet eindig je misantropisch van de wereld afgesloten in je eigen huiskamer, met enkel nog dertien katten en een alcoholverslaving als gezelschap. Soms is het moeilijk, zo niet onmogelijk om moedig te zijn, het goede te doen, een held te zijn, zelfs al is het maar in het diepste van je gedachten.

Maar soms, soms is het gemakkelijk om te zien wat de moedige beslissing is. Soms word je geroepen vanuit het water door een zwaaiende kinderhand en doodsangstig gekrijs, voortgestuwd door het leed dat enkel jij kan vermijden. Soms voel je dat je leven absurd zou zijn als je niet alles op het spel zette om te helpen. Misschien was het zo iets dat Anne Dufourmantelle voelde in de luttele ogenblikken voor ze besliste om in de golven te springen en te redden wat er te redden viel. Of misschien dacht ze helemaal niets, sprong ze gewoon in de golven omdat krachtdadig handelen in haar aard lag. Ik kende de vrouw niet, helaas, en wellicht spreekt haar verhaal me zo aan omdat ik zelf ook een filosoof ben. Bovendien ben ik ook nog eens vader van een jong kind, waarvan ik hoop dat het nooit in verdrinkingsnood in het water terechtkomt. Meestal kiezen we de helden die ons met hun altruïsme het meeste aan onszelf doen denken.

Een bang manneke

Ik herinner me niet veel meer van het moment waarop mijn leven jaren geleden bijna prematuur tot een stilstand kwam, maar ik weet nog dat er na de inspuiting een soort van witte waas over alles neerdaalde en dat ik in een diepe slaap verzonk. Ik werd weer wakker door de brandende gewaarwording van een vloeistof die van mijn arm naar mijn borst liep, en kwam al snel tot de conclusie dat ik bewusteloos op de vloer was beland. Mijn huisdokter lag bovenop me en had door adrenaline en cortisone in te spuiten de allergische reactie gestopt en mijn leven gered. Voor wie daar wat aan heeft: mijn pad naar de dood deed geen pijn. De omgekeerde weg weer naar het leven leverde daarentegen wel een pijnlijk trauma op. Je zou daaruit, nogal kort door de bocht, de conclusie kunnen trekken dat het leven meer te vrezen is dan de dood.

Ik zal wel al angsten gehad hebben voor mijn bijna-doodervaring, maar het was pas na dit voorval – een anafylactische shock in medische termen – dat alles ernstig uit de hand begon te lopen. Ik werd vanaf dan geplaagd door constante angst. Ik was tweentwintig jaar en ik zat in een auditorium (een aanstellerige, wat blasé benaming voor een lokaal) naar een bebaarde filosoof te luisteren. Hij vertelde ons even ongepaste als hilarische verhalen over de dood van grote denkers uit de geschiedenis van de westerse wijsbegeerte. Ergens tussen de zelfgekozen hongerdood van Kurt Gödel en de vier verdiepingen durende duikvlucht van Gilles Deleuze naar het voetpad werd het me te veel om op mijn stoel te blijven zitten. Ik heb het altijd vreemd gevonden wanneer iemand spreekt over ‘verlamd zijn door angst’, want bij mij heeft angst net het tegenovergestelde effect. Alsof er een veer in mijn achterste zit spring ik dan recht vanuit mijn rustende positie en begin ik geagiteerd objecten rondom mij te manipuleren. Zo ook in het, op het stemgeluid van de professor na, muisstille auditorium. Die stilte van geesten die gezamenlijk aan het denken waren kon rustig bestaan, totdat ik plots rechtsprong en met een halve schreeuw in een paar passen naar de deur liep, mijn hele lichaam ertegenaan wierp en uiteindelijk de gang oprolde. Mijn moeder kreeg daarna minutenlang haar huilende zoon aan de lijn, aan wiens lijden ze niets kon doen behalve wat sussende woorden spreken.

De conclusie die ik sinds de dag waarop angst mijn leven sporadisch totaal onmogelijk maakt omhels, is dat er maar twee echte opties zijn voor iemand zoals ik: ofwel kies je om ermee te stoppen en pleeg je zelfmoord, ofwel ga je verder en dan is het beter voor jezelf om niet te veel te klagen, te *neuten* en de bij de pakken te blijven zitten. Het dilemma doet denken aan de eerste zinnen van de openingspagina van *Le mythe de Sisyphe* (1942) van Albert Camus, een filosoof die in een Frans-Algerijns *pied-noir* gezin geboren werd en zelf al op vroege leeftijd een zekere verscheurdheid onder-

vond: 'Er is maar één echt ernstig filosofisch probleem: de zelfmoord. Oordelen of het leven de moeite van het leven waard is, dat is antwoorden op de fundamentele vraag van de filosofie.'²

Sisyphus is een mythisch wezen dat door de Oudgriekse goden veroordeeld werd om tegen een steile bergrand in de helleput Tartaros steeds opnieuw een rotsblok omhoog te duwen. Telkens wanneer hij denkt bijna over de top te kunnen gaan, rolt het blok langs zijn voeten tot helemaal beneden en kan, nee, moet, hij opnieuw beginnen. Voor Camus is Sisyphus de absurde held bij uitstek: hij weet dat zijn hele bestaan en al zijn inspanningen ten lange leste helemaal niks uitmaken, maar desalniettemin houdt hij van het leven, blijft hij vechten en veracht hij de dood passioneel. Ondanks zijn voortdurende staat van lijden heeft hij beslist dat blijven bestaan tóch de moeite waard is, en dat er ook in zijn erbarmelijke omstandigheden nog geluk te vinden valt.

Ook als je beslist om te blijven bestaan, dan betekent dat nog niet dat je helemaal niet meer mag klagen over minder fijne zaken. Op de dag dat ik dertig jaar word zit ik op een huwelijksfeest van een vriend wanneer de dj plots *Happy Birthday* draait en ik op de dansvloer wordt geroepen. Mijn trauma van acht jaar geleden lijkt min of meer verteerd, al heb ik er soms nog wel dromen over. Het zijn angstige, duistere fantasmen die me vaak haast gillend wakker doen schieten. Terwijl ik op de dansvloer sta en door de micro van de fuifroerganger gevierd word, schiet ik in volle paniekmodus. Plots lijkt mijn been te slepen alsof ik verlamd ben en schieten er pijnlijke tintelingen door mijn linkerarm. Ik weet met een bovenmenselijke inspanning een glimlach op mijn gezicht te toveren, ontvang het gejoel van de aanwezigen en stap naar de zijkant van de dansvloer, waar ik in een donker hoekje zwetend ga zitten hyperventileren. De angst ebt na een tijdje weg, ik weet uit ervaring ook al dat het geen hartaanval is, maar de tintelingen in mijn vingers blijven. Ze blijven er zelfs een heel jaar lang. Het voelt alsof ik

te lang op mijn hand heb gelegen, de zenuw bekneld is geraakt en ik die maar niet volledig weer wakker kan schudden.

In zijn boek *The Body Keeps the Score* (2014) gaat psychiater Bessel van der Kolk in tegen de heersende opvatting dat psychosomatisch lijden na een trauma zomaar tussen je oren zit. Vanuit zijn ervaringen met Vietnamveteranen komt hij tot de conclusie dat het lichaam een soort geheugen heeft waarvan de geest zich niet altijd volledig bewust is. Deze stoere militaire mannen hadden soortgelijke episodes van totale paniek, woede en dissociatie als de slachtoffers van seksueel misbruik die Van der Kolk later in zijn carrière ontmoette. Sommigen probeerden hun verlamme angsten te verdoven met alcohol, anderen door hun lichaam gelijk te geven in de extreme stressreactie en razendsnel te gaan rijden met hun motorfiets – of andere extreme lichamelijke kicks op te zoeken. Bij bijna al deze getraumatiseerde mensen was hun dagelijks functioneren zwaar aan banden gelegd door wat ze ooit meegeemaakt hadden, en daar kon geen praattherapie of medicatie echt iets aan doen. Van der Kolk concludeert daarom dat mensen die zwaar geraakt zijn door een trauma ook een lichaamsgerichte vorm van therapie nodig hebben, zodat de herinneringen van het lichaam een andere en betere plaats krijgen. Het is geen boodschap die door de nogal fysieke reductionistische gemeenschap onmiddellijk positief ontvangen wordt. De psychiater moet decennialang knokken om aanvaarding te krijgen, maar toch houdt hij vol.

Ik maak iedereen gek met mijn geklaag en gedram over mijn door de angst uitgelokte psychosomatische pijnen, inclusief mijn toenmalige liefdespartner en een hele keur aan dokters, onder wie ook twee neurologen. De tintelingen stoppen uiteindelijk banaal genoeg wanneer ik me laat behandelen door een kinesist en hij me toont hoe ik ze ook zelf weg kan krijgen door een aantal drukkuntjes op mijn pols te masseren. Meer nog dan de eigenlijke fysiotherapie helpt het gevoel dat ik de controle herwin over mijn bestaan,

dat ik zelf kan kiezen wanneer ik tintelingen voel en wanneer niet, althans tot op bepaalde hoogte. Ik moet de drukpuntstrategie dus, eens ik ze aangeleerd heb, bijna niet gebruiken. Op de dag van mijn eenendertigste verjaardag zijn de tintelingen haast volledig verdwenen, bijna van de ene dag op de andere. De zwaarte van het rotsblok van Sisyphus blijft me op de helling vergezellen, maar ik heb toch ook het gevoel dat ik iets over de top heb kunnen rollen – de last lijkt een pak lichter geworden.

Vel tussen je rits

Mijn zoon is weer bij zijn mama. Ik zit met mijn herwonnen deeltijdse vrijheidsgevoel om halfnegen in een door TL-buizen verlichte korzelige kebabzaak aan de Nieuwpoortsesteenweg in Oostende een bruinverbrande portie falafel met vettige friet te eten, wanneer ik een inzicht krijg. Ik kan geen boek schrijven over helden zonder het ook over risico te hebben. Zonder risico kan er geen gevaar zijn, en zonder gevaar geen moed. Levende wezens zijn gesofisticeerde risicoberekeningsautomaten, waarbij het ultieme risico de dood of – nog erger – de dood zonder voortplanting is.

Deze functionele gerichtheid op zoveel mogelijk risico vermijden teneinde te blijven leven en ons voort te planten, is zowel eigen aan zoogdieren van de subsoort mens als aan heel andere soorten met bewustzijn, laat ons zeggen zebra's. Angstspecialist, bioloog en neuroloog Robert Sapolsky heeft het in zijn even grappige als informatieve boek *Why Zebras Don't Get Ulcers* (2017) over een belangrijk verschil tussen ons en alle andere zoogdieren op het vlak van omgang met risico. Enkel de mens kan zijn angst onredelijk lang koesteren, en kan die ook activeren wanneer daar helemaal geen aanleiding toe is. Ons hoger bewustzijn, dat geweldige geschenk waardoor we kunnen dromen, de toekomst plannen en

onze geliefden beminnen op voor andere dieren ongeziene manieren, zorgt er dus ook voor dat we risico's soms compleet verkeerd inschatten. Als er een leeuw voor je staat, heb je reden om bang te zijn; als je het overleefd hebt en je tien jaar later terugdenkt aan diezelfde leeuw, heb je die reden niet meer. De angst is dan disfunctioneel geworden.

In zekere zin is alles natuurlijk een risico, zelfs de meest banale kleine stap die we nemen kan tot onze dood leiden. Ik kijk graag naar de HBO-serie *Six Feet Under* omdat de introsceen van elke aflevering een nietsvermoedend persoon toont die enkele seconden verwijderd is van zijn dood. Twee mannen doen hun werk in een industriële bakkerij, wat geklungel van de jongere onervaren collega later ligt de oudere man van het duo in stukken in de broodmixer. Een vrouw viert op nogal flamboyante wijze haar verjaardag in een limousine, ze steekt haar hoofd uit het schuifdak, knalt tegen een verkeerslicht en haar schedel gaat aan flarden. Mijn grootvader zaliger, die overleed aan longkanker na een jarenlange tabaksverslaving, zei vaak, met de hem kenmerkende volkse wijsheid: 'Als je niet wilt doodgaan, dan moet je je ophangen.'

Of het zo wijs was om dat tegen een jongen van negen jaar te zeggen valt te betwisten, maar dertig jaar levenservaring en een hoop Camus en andere filosofen later snap ik wel wat hij bedoelde. Al onze handelingen zijn onderdeel van lange causale ketens waarvan we de uiteindelijke gevolgen niet kunnen zien, maar één seconde kan wel het verschil uitmaken tussen leven en dood. Die gedachte alleen al zal bij menigeen het angstzweet doen uitbreken.

Tonio, de eenentwintigjarige zoon van de Nederlandse schrijver A.F.Th. van der Heijden, werd met zijn fiets overhoop gereden na een nachtje uit. Zijn vader schreef een vuistdik, hartverscheurend requiemboek (2011) waarin hij zijn pijn uitschreeuwt en meerdere malen alle alternatieve scenario's overloopt. Had hij maar dit of had hij maar dat. Was zijn jongen maar een seconde